

**ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ**

**ВЕСТНИК ОШКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ**

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. PHILOSOPHY. SOCIOLOGY. POLITICAL SCIENCE

e-ISSN: 1694-8823
№ 2(6)/2025, 183-190

УДК: 7. 011

DOI: [10.52754/16948823_2025_2\(6\)_23](https://doi.org/10.52754/16948823_2025_2(6)_23)

**АЗЫРКЫ СОЦИОМАДАНИЙ КЫРДААЛДА ЭСТЕТИКАЛЫК ТАБИТТИ
КАЛЫПТАНДЫРУУ**

**ФОРМИРОВАНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВКУСА В СОВРЕМЕННОЙ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ
СИТУАЦИИ**

FORMATION OF AESTHETIC TASTE IN THE MODERN SOCIOCULTURAL SITUATION

Мурзакматов Аманбек Камытович

Мурзакматов Аманбек Камытович

Murzakmatov Amanbek Kamytovich

филос.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети
к.филос.н., доцент, Ошский государственный университет
Associate Professor, Osh State University
suzak70@mail.ru

Арстанбек кызы Максат

Арстанбек кызы Максат

Arstanbek kyzy Maksat

магистрант, Ош мамлекеттик университети
магистрант, Ошский государственный университет
Master's Student, Osh State University

Колдошова Гулмайрам Абдивалиевна

Колдошова Гулмайрам Абдивалиевна

Koldoshova Gulmayram Abdivalieva

магистрант, Ош мамлекеттик университети
магистрант, Ошский государственный университет
Master's Student, Osh State University

АЗЫРКЫ СОЦИОМАДАНИЙ КЫРДААЛДА ЭСТЕТИКАЛЫК ТАБИТТИ КАЛЫПТАНДЫРУУ

Аннотация

Макалада азыркы социалдык-маданий кырдаалда жаш муундун эстетикалык чөйрөсүн жана адамдын эстетикалык жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүүнүн актуалдуу маселеси көтөрүлөт.

Ачкыч сөздөр: маданият, эстетикалык табит, массалык маданият, социомаданий кырдаал

**Формирование эстетического вкуса в современной
социокультурной ситуации**

**Formation of aesthetic taste in the modern sociocultural
situation**

Аннотация

В статье поднимается актуальная проблема развития эстетической сферы подрастающего поколения и эстетической способности человека в современной социокультурной ситуации.

Abstract

The article raises the pressing issue of developing the aesthetic sphere of the younger generation and the aesthetic ability of a person in the modern socio-cultural situation.

Ключевые слова: культура, эстетический вкус, массовая культура, социокультурная ситуация

Keywords: culture, aesthetic taste, popular culture, socio-cultural situation

Киришүү

Бул макалада өсүп келе жаткан муундун эстетикалык чөйрөсүн өнүктүрүү жана адамдын дүйнөнү бардык көп түрдүүлүгү менен көрө билүү жөндөмүн өрчүтүү маселеси каралат.

Адам дүйнө тууралуу маалыматтын чоң бөлүгүн маданият аркылуу алат. Ар бир ойлонгон пенде адам менен ааламдын гармониясынын маанисин түшүнөт, анткени бул өз ара аракеттенүүдөн алардын экөөнүн тең тагдыры көз каранды. Эгер адам дүйнө менен гармониялык жана дисгармониялык байланышын тең салмактай албаса, ал жок болуу коркунучуна кабылат.

Руханий баалуулуктардын төмөндөшү аларды материалдык маданияттын баалуулуктары менен алмаштырууга алып келүүдө. Азыр биз этикалык жана эстетикалык баалуулуктардын тарыхый иерархиясынын бузулушун, сапаттын объективдүү стандарттарынан баш тартууну, чындык, жакшылык жана сулуулук сыяктуу универсалдуу руханий баалуулуктардын бурмаланышын байкап жатабыз. Бул руханий маданияттын кризиси заманбап адамдын дүйнөнү байланыштары жана өз ара мамилелеринин татаалдыгы менен түшүнө билүү жөндөмүн жоготушуна алып келди.

Эстетикалык табит маселесин кароо зарылчылыгы массалык маданияттын биздин жашообузга барган сайын терең кирип жатышы менен байланыштуу. Постиндустриалдык коом түздөн-түз зордук көрсөтпөстөн, адамдарга “жумшак азгыруу” (Ж. Бодрийяр) же “каалоо машиналары” (Ж. Делёз жана Ф. Гваттари) стратегиясы аркылуу таасир этүүдө [Акопян К.З., 2004, 90-бет].

Азыркы мезгилде массалык маданияттын өнүгүүсүндө төмөнкү тенденциялар байкалат, алар эстетикалык табиттин ролу жөнүндө ой жүгүртүүгө түрткү берет:

- визуалдык формалардын жана жанрлардын кеңири жайылышы, алар “китеп маданиятын” артка сүрүүдө;
- социалдык-маданий иденттүүлүктүн кризиси;
- жашоого керектөөчүлүк мамиленин пайда болушу.

Бул карама-каршылыктар эстетикалык сезимди өнүктүрүүнүн зарылдыгын дагы бир жолу көрсөтөт [6, 298-бет]. Эстетикалык чөйрө — бардык доорлордо адамзатты бириктирген чөйрө. Дүйнөнү эстетикалык кабылдоо жөндөмү адамга гана мүнөздүү өзгөчөлүк. Адамдын руханий жашоосунун бүтүндүгү анын иш-аракетине жана ар кандай аракеттерине таасир этет.

Баалуулуктар коомго тартип орнотуп, алар аркылуу адамдын иш-аракети жөнгө салынат. Азыркы коомдо баалуулуктардын калыптанышына массалык маданият чоң таасир тийгизүүдө, ал уникалдуулукту жоготуп, стандартташууга алып келүүдө.

Жаштар арасында баалуулуктардын кайра бааланышы болуп, натыйжада уятсыздык, баңгизат, уурулук, алдамчылык сыяктуу көрүнүштөр «кадыр-барктуу» болуп калды. Массалык маданият коомдогу бул көрүнүштөрдү чагылдыруу менен катар, вульгардуулукту да жайылтууда. Чындыгында, ал элдик жана жогорку маданияттын элементтерин айкалыштырып, жаштарды чыныгы маданий баалуулуктарга жакындатууга тийиш. Бирок ошол эле учурда, вульгардуулук бизге чыныгы баалуулуктарды айырмалоого жардам берет. В.Г. Белинский мындай деген: «Тирүү адам өзүнүн рухунда, жүрөгүндө, канында коомдун

жашоосун алып жүрөт: анын оорулары менен ооруйт, азаптарын тартат, анын ден-соолугу менен бакубат болот, кубанычы, бактысы менен жыргайт».

Бул көйгөйдүн актуалдуулугу адамдын жана коомдун руханий жашоосундагы өзгөрүүлөр, маалыматташуу жана компьютерлешүү процесстеринин күчөшү, глобалдык байланыштардын кеңейиши менен дагы да артты.

Биздин изилдөөнүн негизине гуманисттик педагогика менен психологиянын идеялары, билим берүүгө болгон маданият таануучулук, гуманитардык мамиле жасоо, илим жана искусстводогу интеграция жана дифференциация идеялары, чыгармачылыктын педагогикасы жоболору жана инсандын эстетикалык маданиятынын өзгөчөлүктөрү коюлду.

Илимде жана билим берүүдө негиздөөнүн өзгөчө ыкмалары колдонулат. Алар тажрыйбага негизделген далилдерден тартып, логикалык, системалуу жана методологиялык аргументтерге чейин камтыйт.

Ивин А.А. төмөнкү классификацияны сунуштайт [8, 215-бет]. Ал аргументациянын таасир этүүчү аудиториясынын мүнөзүнө жараша ыкмаларды экиге бөлөт: универсалдуу жана универсалдуу эмес.

Универсалдуу аргументация ыкмаларына төмөнкүлөр кирет:

- түз (эмпирикалык) далилдөө;
- кыйыр (эмпирикалык) далилдөө (мисалы, натыйжаларды тастыктоо аркылуу);
- теориялык аргументациялардын көп түрлөрү — логикалык негиздөө, системалуу жана методологиялык далилдөө ж.б.

Универсалдуу эмес (контексттик) аргументация — белгилүү бир аудитория үчүн гана натыйжалуу. Бул ыкмаларга салтка жана авторитетке, интуицияга жана ишенимге, акылга жана табитке кайрылуу кирет. Х.-Г. Гадамер мындай деп жазган: «Руханий илимдердеги чындык тууралуу ой жүгүртүү тарыхый мурастан бөлүнүп калбашы керек. Ал өзүнүн түшүнүктөрүн жана пикирлерин жөн гана колдонбостон, алардын келип чыгыш маанисин аңдап билиши зарыл...» [Гадамер, 176-бет]. Контексттик негиздөө илимде “рухий илимдерге” гана тиешелүү эмес, дүйнөнү “болмуш” катары эмес, “өзгөрүү” катары чечмелеген бардык тармактарда маанилүү. Маданият илимдеринде контексттик негиздөө өзгөчө зарыл, анткени алар баалоо менен тыгыз байланышта.

Контексттик аргументтердин бири — табитке кайрылуу. Табитке кайрылуу — бул аудиториянын эстетикалык сезимине таянып, сунушталган ойду кабыл алдыруу ыкмасы. Табит нерсенин кемчиликсиздигин сезүү жөндөмүнө негизделет жана акылдык жоромолго эмес, түз сезимге таянат. Иммануил Кант табитти акылга эмес, түз сезимге негизделген эстетикалык жөндөм катары аныктаган.

Башында табит түшүнүгү моралдык мааниге ээ болгон [3, 171-б.], кийин ал «рухий сулуулук» сыяктуу эстетикалык чөйрөгө гана тиешелүү болуп калган. XVII кылымда табитке ээ адамдын образы пайда болуп, ал мурдагы диний идеалдын ордуна келип, «агартылган коомдун идеалы» катары калыптанган [7, 142-б.]. «Табит — бул жаңы коом жарыялаган идеал гана эмес, ошол идеалдын белгиси астында пайда болгон “жакшы табит” түшүнүгү, эми ал “жакшы коомду” мүнөздөгөн сапат болуп саналат» [Гадамер, 78-б.].

Эми адамдын абалы же теги эмес, жыйынтык чыгаруудагы жалпы түшүнүк жана жеке кызыкчылыктан жогору көтөрүлүү жөндөмү маанилүү болуп калган. Жакшы табит — бул субъективдүү сапат эмес, тескерисинче, өзүнөн жана тобунун жактыруусунан алыстай билүү жөндөмү. «Табит, өзүнүн ички табиятында, жеке нерсе эмес; ал коомдук көрүнүш. Ал “жалпы пикир” деген сот инстанциясы катары жеке адамдын каалоосуна каршы чыга алат» [Гадамер, 79-б.]. Кээде адам өзүнүн табити жактырбаса да, кандайдыр бир нерсени баалай алат. Табит — бул жөн гана жеке ыкма эмес, ал жалпыга жараша жакшы болууга умтулат. Жакшы табит ишенимдүү жана туруктуу болот: ал башкаларга карап эмес, өзүнүн ички баасы менен чечим чыгарат. «Табит, — деп жазган Гадамер, — кээ бир жагынан сезимге жакын, анткени ал билимге эмес, ички сезимге таянат. Эгер табитке каршы бир нерсе болсо, ал эмнеден экенин түшүндүрө албайт, бирок аны дароо сезет. Табиттин ишенимдүүлүгү — бул табити жоктукту сезимдүү четке кагуу» [Гадамер, 79-б.].

Жакшы табит түшүнүгүнүн карама-каршысы — бул жаман табит түшүнүгү эмес, табиттин жоктугу түшүнүгү саналат. «Жакшы табит — бул ушунчалык табигый түрдө ашыкча, жасалма нерселерден качкан мамиле, аны табитсиздер түшүнбөй калышат» [Гадамер, 79–80-б.]. Гадамердин пикиринде, табит тууралуу талаш аргументсиз болот, анткени ал түздөн-түз сезимге негизделет. Табитти үйрөтүү же көрсөтмө аркылуу берүү мүмкүн эмес, ал туруктуу эрежелерге же түшүнүктөргө таянбайт [Гадамер, 85-б.]. «Жакшы табит адамга модага ылайыкташууга же моданын талаптарын өзүнүн табитине ылайыктап алууга мүмкүнчүлүк берет. Ал моданын артынан сокур ээрчибейт, тескерисинче, өз стилин сактайт жана моданын талаптарын ошол стилге шайкеш келтирет» [Гадамер, 80-б.].

Модага шилтеме берүү — бул табитке кайрылуунун бир түрү, учурдагы моданын нормасына дал келүүнү билдирет. Табит эрежелерге же түшүнүктөргө таянбайт жана баа берүүдө үлгү катары кызмат кылбайт [8, 300-б.]. Табит — ар бир адамга мүнөздүү сапат эмес. Ал бардык адамдардын пикирине макул болуу эмес, жакшы табитке ээ идеалдуу коомдун жалпы баасы менен шайкеш болуу дегенди билдирет. Кант белгилегендей, табит: «Ар ким макул болот деп айтпайт, бирок ар ким макул болушу керек» [9, 244-б.]. Табит — бул жалпы бүтүндүн ичинде бир элементтин орундуулугун сезүү жөндөмү, ал катуу эрежелерге эмес, гармонияга таянат. «Табит табияттагы же өнөрдөгү сулуулук менен гана чектелбейт. Ал жүрүм-турум жана адеп-ахлак чөйрөсүн да камтыйт» [Гадамер, 81-б.]. Демек, табиттин баалоосу ар бир элементти бүтүндүккө кошуу аркылуу ошол бүтүндүктүн өзүн да тереңдетет жана аныктайт.

Табит моралдык чечимдер чөйрөсүндө өзгөчө мааниге ээ: «Табит — бул моралдык баа берүүнүн негизи болбосо да, анын эң жогорку кемчиликсиздик деңгээли. Эгер адамдын табитине каршы нерсе болсо, анда анын жакшылыкты тандап, жамандыкты четке кагуу ишеними эң жогорку деңгээлде болот» [Гадамер, 83-б.]. Табит коомдук жашоонун чагылышы катары өзгөрүп турат. Ар кандай доорлордун табит баалары бири-бирине туура келбей калышы мүмкүн. Илимде табитке шилтеме көбүнчө жаңы идеялар жана теориялар жаралып жаткан учурда колдонулат — анткени жаңы түшүнүктөр көбүнчө эстетикалык баа аркылуу да бааланат.

Эстетикалык билим — бул чындыктын өзгөчө кабыл алуу жолу. Ал адамдын эстетикалык мамилелерин түшүнүүсүн, искусство жана чыгармачылыктын элементтерин өздөштүрүүсүн камтыйт. Эстетикалык билимдин теориялык аспектилерин калыптандыруу

өзгөчө мааниге ээ. Бул контекстте когнитивдик компонент адамдын эстетикалык билиминин деңгээлин көрсөтөт, башкача айтканда, дүйнөнү эстетикалык жол менен кабыл алуу жөндөмүн билдирет.

Билим, жөндөм жана көндүмдөр — маданиятты жашоодо колдонуу үчүн зарыл. Ошондуктан илим менен искусствонун негиздерин окутуу — максат эмес, чындыктын жана сулуулуктун табылышын тереңдетүүнүн жолу. Азыркы учурда адамды дүйнөнү эстетикалык сезим менен кабыл алууга, сулуулукту таанууга жана жаратууга үйрөтүү абдан маанилүү.

Бирок бүгүн биз эстетикалык дүлөйлүк менен сезимсиздикти көрүп жатабыз — сулуулуктун ордуна пайда табуу үстөмдүк кылууда. Мындай жалаң материалдык кызыкчылык үстөмдүк кылган дүйнөдө келечектүү коом түзүү мүмкүн эмес. Жашоо толук жана маанилүү болушу үчүн эстетикалык өлчөмдү эске алуу зарыл [10, 149-б.].

Ар бир көркөм чыгарманы баалоодо анын адамдын өзүн жана дүйнөнү түшүнүүгө жардам берер-жетпестиги, руханий жактан байытуу даражасы, сезимге жана акылга таасири, эстетикалык ырахат тартуулоосу сыяктуу сапаттар эске алынышы керек. Ошондуктан эстетикалык табитти сулуулуктан ырахат алуу гана эмес, аны таануу жөндөмү катары да калыптандыруу маанилүү. Өнөр жаатындагы сабатсыздык көбүнчө вульгардык эстетикалык жүрүм-турумга алып келет.

Педагогикада адамдын эстетикалык багыттары анын руханий маданиятты өздөштүрүүсүнүн негизги каналы болуп саналат. Алар эстетикалык баалуулуктарды адамдын практикалык жүрүм-турумунун жана кесиптик ишмердүүлүгүнүн багытына айлантат (А.В. Кирьякова, Г.А. Мелекесов).

Массанын маданиятынын (массалык маданият) адамдын эстетикалык табитине жана руханий дүйнөсүнө тийгизген терс таасирин терең талдап түшүндүрүү абдан зарыл.

1. Эстетикалык баалуулуктун жоголушу

Эгер адам башка адамдардын жашоосунун маңызын, тажрыйбасын жана көйгөйлөрүн түшүнүүгө аракет кылбаса, анын жашоосу жеке маанисин жоготот. Демек, руханий байланыш жана баалуулук сезими адамдын ички мотивациясын аныктайт.

2. Массалык маданияттын терс таасири

- Элементардык муктаждыктарга (тамак, көңүл ачуу, эмоция) гана багытталган;
- Инстинктивдүү жана жөнөкөй сезимдерге таянып иштейт;
- Терең ойлонуу жана эстетикалык ырахат алууну эмес, тез, үстүртөн ырахаттанууну сунуштайт;
- Көрүү, угуу жана кыймыл аракеттери жөн гана адаттык, автоматтык иш-аракетке айланган. Автор муну мындайча сүрөттөйт: «Смотрение (не созерцание), слушание (не слышание), движение-пританцовывание — вот чувственные скрепы массовой культуры» [Акопян К.З., с.6.]. Башкача айтканда, адам чыныгы көркөм кабыл алуу жөндөмүн жоготуп, жөн гана керектөөчүгө айланууда.

Чыныгы маданияттын ролу тууралуу айтсак, анда, чыныгы маданият, тескерисинче:

- Адамдын сезимдик, акылдык жана руханий өнүгүүсүн камсыздайт;

- Мурунку муундардын баалуулуктарын жана тажрыйбасын сактап, жаңы муундарга өткөрүп берет;
- Коомдун руханий мурасын жана инсандык өнүгүүнү сактайт.

Азыркы учурда кырдаал тууралуу айта кетсек:

- Азыркы учурда руханий жана эстетикалык турмуштун көпчүлүк тармактары массалык маданияттын (айрыкча америкалык үлгүдөгү) таасиринде калган;
- Реклама жана шоу-бизнес жаштардын аң-сезимине таасир берип, адамдын баасын акча жана атак менен өлчөө адатын күчөтүүдө.

Бул көйгөйдү чечүү үчүн:

- Глобалдашууга каршы — маданий интеграцияны, башкача айтканда, маданияттардын өз ара байышын колдоо керек;
- Ар бир пикир жана теория илимий, логикалык, системалуу негизде далилдениши керек;
- Обьективдүү ой жүгүртүү, сынчыл талдоо жана акылдуу далилдөө — коомду руханий жактан сактоонун негизги куралы.

Жыйынтыктап айтканда, автор айткандай: “Рациональные способы обоснования — незаменимое орудие человеческого разума”. Башкача айтканда, акылдуу жана илимий негизделген түшүнүк гана коомду жана маданиятты туура жолго алып бара алат.

ПАЙДАЛАНГАН АДАБИЯТТАР

1. Апжапар уулу, Б., & Акматкулов, У. (2024). Өспүрүмдөрдүн музыкалык маданиятын калыптандыруунун өзгөчөлүктөрү. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Философия. Социология. Политология*, (2(4), 61–68. [https://doi.org/10.52754/16948823_2024_2\(4\)_11](https://doi.org/10.52754/16948823_2024_2(4)_11)
2. Апресян Г.З. Массовая культура: Учебное пособие / К.З. Акопян, А.В. Захаров, С.Я. Кагарлицкая и др. — Москва: ИНФРА-М, 2004. — 394 с.
3. Бычков В.В. Эстетика: Учебник / В.В. Бычков. — Москва: Гардарики, 2002. — 556 с.
4. Выготский Л.С. Психология искусства: Анализ эстетической реакции / Л.С. Выготский. — 5-е изд., испр. и доп. — Москва: Лабиринт, 1998. — 415 с.
5. Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного / Г.-Г. Гадамер. — Москва: Искусство, 1991. — 367 с.
6. Губман Б.Л. Современная философия культуры / Б.Л. Губман. — Москва: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2005. — 536 с. (серия «Humanitas»).
7. Гуревич П.С. Эстетика: учебник для студентов высших учебных заведений / П.С. Гуревич. — Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. — 303 с.
8. Ивин А.А. Современная философия науки / А.А. Ивин. — Москва: Высш. шк., 2005. — 592 с.
9. Итигулова, Ж., Акмат уулу, К. (2024). Адам жашоосундагы эстетиканын ролу. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Философия. Социология. Политология*, (2(4), 56–60. [https://doi.org/10.52754/16948823_2024_2\(4\)_10](https://doi.org/10.52754/16948823_2024_2(4)_10)

10. Калыбеков, А.И. (2024). Музыка инсандын социалдык-коммуникативдик жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү фактору катары. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Философия. Социология. Политология*, (1(3), 53–58. [https://doi.org/10.52754/16948823_2024_1\(3\)_8](https://doi.org/10.52754/16948823_2024_1(3)_8)
11. Кант И. Собрание сочинений. В 6-т. — Т. 2. / И. Кант. — Москва: Мысль, 1966. — 564 с.
12. Киященко Н.И. Современные концепции эстетического воспитания (Теория и практика) / Н.И. Киященко. — Москва: ИФРАН, 1998. — 313 с.
13. Макаев, Т. (2023). Мектеп окуучуларына көркөм-эстетикалык тарбия берүүдө искусствонун ролу. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Философия. Социология. Политология*, (2(2), 80–86. [https://doi.org/10.52754/16948823_2023_2\(2\)_13](https://doi.org/10.52754/16948823_2023_2(2)_13)